

Лариса Руденко – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу практичної психології Львівського НПЦ ПТО АПН України

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Висвітлено акмеологічний підхід до навчання дорослих у контексті неперервної освіти.

Ключові слова: акмеологія, неперервна освіта, навчання дорослих.

Akmeological approach of adults' teaching in way of examining them in the context of the continuous education are appoints.

Key words: akmeology, adults' teaching, lifelong learning.

Постановка проблеми. Динаміка соціального і науково-технічного прогресу, швидкі зміни в змісті й технології праці та громадянській діяльності людей, здійснення структурної перебудови економіки зумовлює необхідність посилення уваги до навчання дорослих, перекваліфікації і перенавчання значної кількості осіб працездатного віку [4, с. 66]. У зв'язку з цим завдання професійної освіти пов'язані з підготовкою висококваліфікованого фахівця, який має необхідні професійно значущі особистісні якості, котрі дають йому змогу успішно адаптуватися до майбутньої професії, прагнути фахового й особистісного самовдосконалення, тобто не зупинятися у своєму розвитку впродовж усього періоду активної діяльності. Реалізація цих завдань оптимізується в умовах неперервної ступеневої освіти.

Перехід до ступеневого неперервного навчання змінює структуру фахової освіти, вимагає створення нових за формою і змістом нормативних документів планування навчального процесу. Для підготовки фахівців у системі

неперервної освіти необхідно створити спеціальну структуру навчання зі зміною характеру професійної підготовки, реалізацією наступності в навчальному процесі, забезпеченням взаємозв'язку дисциплін, оптимальними навчальними планами і освітньо-професійними програмами. Загострення проблеми неперервної освіти, перепідготовки і перекваліфікації виробничого потенціалу зумовлює актуальність дослідження психологічних основ навчання на етапі зрілості, коли людина, завдяки глибокому пізнанню об'єктивних законів розвитку природи та суспільства, набуттю глибинних знань, умінь і можливостей їх використання на благо прогресу, стає активною рушійною силою суспільного поступу..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сформовані у вітчизняній психології в середині минулого століття теорії, концепції, трактування учіння та навчальної діяльності (Л. І. Айдарова, Б. Г. Ананьєв, Д. Н. Богоявленський, П. Я. Гальперін, Г. Г. Гранік, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Л. В. Занков, З. І. Калмикова, Г. С. Костюк, Н. В. Кузьміна, Л. Н. Ланда, А. А. Люблінська, А. К. Марков, Н. А. Менчинська, Н. Ф. Тализіна, П. А. Шеварьов та ін.), а також роботи зарубіжних учених (І. Лінгарт, І. Ломпшер та ін.) є значним внеском не лише в осмислення педагогічної практики, а й у педагогічну психологію як науку, що розвивається. Велике значення для педагогічної психології мають роботи з психології навчання дорослих Ю. Н. Кулюткіна, Л. Н. Лесохіної та ін.

Результати досліджень вікової психології свідчать, що межі збереження активності й творчих здібностей можна суттєво розширити за умов певної організації життя й діяльності людини [6, с. 67-68], яка в усі періоди свого життя здатна набувати нові знання і розширювати розумовий кругозір, а у процесі трудової діяльності оволодівати новими і суміжними професіями при певних потребах. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує післядипломна освіта на всіх етапах життя дорослої людини.

Усе це проблеми не лише педагогічні, але й психологічні, а саме – акмеологічні. Навчальні заклади сьогодні не можуть забезпечити випускника таким обсягом знань, якого вистачило б на усі випадки життя. У зв'язку з

інтенсивним зростанням потоку інформації через кожні 5-10 років потрібно поновлювати знання, щоб відповідати необхідним вимогам життя. Професійна освіта має готувати людей “схильних до навчання”, тобто добре підготовлених до того, аби вчитися впродовж усього життя. Зробити це набагато складніше, ніж просто дати людям певний обсяг знань. Отже, навчальні заклади покликані навчити студентів вчитися, здобувати знання і прагнути до них.

Мета нашої статті полягає в дослідженні акмеологічного підходу до навчання дорослих у системі неперервної професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Основними параметрами, що характеризують людину як суб’єкта навчальної діяльності, є сприймання навчального матеріалу (змісту, методів подачі), особливості засвоєння знань і формування умінь. Схильність до навчання формується у процесі й навчання, й учіння. Дорослій людині частіше приходить виступати у ролі суб’єкта навчальної діяльності, викликаній різними мотивами і цілями. Саме тому одним із шляхів неперервної освіти дорослих є самоосвіта.

Організація навчання дорослих на науковій основі базується на знаннях особливостей розумової діяльності людини в різні вікові періоди. Коли йде мова про навчання та виховання дітей, не виникає сумніву потреба враховувати вікові особливості розвитку інтелекту. Стосовно ж дорослої людини панувала думка про те, що її особистість сформувалася, а тому вікові особливості неістотні. Змінила такий підхід акмеологія – міждисциплінарна галузь знань у системі наук про людину, яка ґрунтується саме на психології дорослих, обґрунтовує психологічні закономірності навчання на етапі зрілості (відбір організаційних форм, методів і прийомів навчання, індивідуальних і групових варіантів роботи з дорослими) і його психологічні умови (мотиви, спрямованість, інтереси, нахили, загальні й особливі здібності суб’єкта праці, організація професійного середовища, умови виховання й навчання, доступ до культурних цінностей, стан суспільства тощо).

У психологічних дослідженнях зрілість розглядається як найбільш тривалий період онтогенезу, що характеризується тенденцією досягнення

найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людської особистості [7, с. 119]. Поряд із розвинутим почуттям відповідальності зрілій особистості притаманні здатність до активної участі в житті суспільства й ефективному застосуванню своїх знань і здібностей, до психологічної близькості з іншою людиною, до конструктивного вирішення різноманітних життєвих проблем на шляху до найбільш повної самореалізації. Важливо, що розвиток людини у період зрілості безпосередньо пов'язують з її активним включенням у сферу суспільного виробництва.

Акме (ακμῆ) – древньогрецьке слово, що означає “вища точка, розквіт, зрілість, найкраща пора”. У психологічній науці термін “акме” означає “соматичний, фізіологічний, психологічний і соціальний стан особистості, який характеризується зрілістю її розвитку, досягненням найбільш високих показників в діяльності, творчості” [6, с. 14-15]. Цей стан пов'язаний з віком людини і доводиться приблизно на період від 30 до 50 років. В окремих випадках, особливо коли йдеться про представників творчих професій, може тривати довше. Таким чином, вершина зрілості (акме) – це багатовимірний стан людини, який охоплює тривалий етап її життя і показує міру її реалізації як громадянина і фахівця у певній галузі діяльності. Щоб зрозуміти людину в цілому як володаря і носія усіх її іпостасей, осмислити усю складність залежностей між ними, необхідно мати єдину картину її вивчення на етапі зрілості різними науками.

Сучасна акмеологія – наука про феноменологію, закономірності й механізми розвитку людини на рівні її зрілості та особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку – виникла на стику природних, суспільних і гуманітарних дисциплін. Як науку про “період розквіту” акмеологію цікавить перш за все те, в якому віці люди різних професій досягають цього періоду і як довго перебувають на цьому рівні. Тобто головною акмеологічною проблемою є не відрізок життєвого часу, а стан духу особистості, який може перетворити будь-який період у період розквіту. Крім того, акмеологія займається з'ясуванням характеристик, сформованих у людини

потягом попередніх вікових періодів, аби вона в усіх відношеннях змогла успішно проявити себе на рівні зрілості. Отже, в основі акмеології лежить психологія розвитку дорослої людини, який залежить від того, як людина формує, усвідомлює й реалізує свої потреби, здібності та інтереси, якої мети прагне і яким чином її досягає [3, с. 87].

До базових понять і категорій акмеології належать зокрема акмеологічні умови і акмеологічні чинники. Під акмеологічними умовами розуміють значущі обставини, від яких залежить досягнення високого рівня прогресивного розвитку зрілої особистості й особливо її професіоналізму. Акмеологічні чинники мають характер рушійних сил і є головними детермінантами цього процесу. Найважливішими чинниками є прагнення до самореалізації, високі особистісні та професійні стандарти, високий рівень професійного сприйняття і мислення, престиж професіоналізму, а також усі суб'єктивні риси, які сприяють зростанню професійного рівня.

Таким чином, акмеологічні умови і чинники близькі за своїм змістом, але не тотожні, оскільки умови є об'єктивними стосовно особистості майбутнього фахівця, а чинники мають суб'єктивний характер [5, с. 74-75].

А. О. Деркач і В. Г. Зазикін розглядають акме як професійну компетентність і виокремлюють загальні та специфічні акмеологічні інваріанти професіоналізму. Перші не залежать від специфіки діяльності та властиві фахівцям будь-якого профілю (сила особистості, розвинена антиципація, високий рівень саморегуляції, уміння приймати ефективні рішення, креативність, висока й адекватна мотивація досягнень). Другі відображають зміст і вимоги професійної діяльності (висока комунікабельність, проникливість, стресостійкість тощо) [5, с. 61]. Водночас акме у названому сенсі є важливим складником професіоналізму, сферою професійної майстерності, системою знань, що постійно збагачується і дозволяє виконувати професійну діяльність із високою продуктивністю. Іншими словами, це вміння використовувати знання на практиці з високою ефективністю, *ефективно діяти у сфері цього професійного знання* [5, с. 112].

Український учений В. М. Антонов запропонував термін “кіберакмеологія”, що базується на основних принципах таких наук, як кібернетика, акмеологія, синергетика, біхевіоризм, когнітологія тощо. Об’єктом цієї науки є методи створення архітектоніки для креативного саморозвитку людини як особистості на еволюційному шляху розвитку творчої зрілості через впровадження математичних акме-систем [1].

Концепція кіберакмеології базується на здібностях особистості, її таланті та їх моделюванні засобами сучасних інформаційних технологій через досягнення акме-точок знань людини в різних галузях і ситуаціях та представлення моделі філо- і онтогенезу людини у вигляді кіберакмеологічної інформаційної системи.

Вікова періодизація інтелектуального розвитку дорослих свідчить про те, що зріла людина піддається і навіть потребує і виховання, і навчання, але ж ступінь сприйняття засобів педагогічного впливу у різних вікових періодах неоднаковий.

Проблеми освіти, навчання і виховання дорослих охоплює андрагогіка (від грец. *άνήρ* (*άνδρος*) – доросла людина і *αγωγή* – вести). Андрагогіка покликана з’ясувати психолого-педагогічні закономірності, соціальні й психологічні чинники ефективності освіти, навчання і виховання дорослих, розробляти методи, системи навчально-виховної роботи з окремими особами і групами у віці від 18-20 років до старості, враховуючи своєрідність педагогічних ситуацій: сформованість особистості у дорослих, наявність у них життєвого досвіду, культурні, освітні, професійні запити, переважання самоосвіти і самовиховання тощо [2, с. 22].

В андрагогічному сенсі завданнями неперервної освіти є не тільки навчання дорослих, а й визначення оптимальних умов їхнього навчання, закономірностей педагогічного керування сприйняттям ними інформації, особливостей психічного та інтелектуального розвитку людини в різні періоди життя і потенціальних можливостей розвитку дорослих.

Дослідження основ андрагогічної психології безпосередньо пов'язане з вирішенням проблем психології дорослого віку, а на їх основі – акмеології, котра пояснює можливості розвитку людини в пору розквіту її творчих сил, визначає міру особистісного потенціалу у різні періоди життєвого циклу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основним видом діяльності дорослої людини є праця, провідний чинник, що зумовлює розвиток людини. Під впливом праці відбувається формування життєвої позиції, ціннісних орієнтацій людини, визначення планів на майбутнє, тобто соціалізація особистості. Але вплив праці посилюється пропорційно підвищенню освітнього рівня. Два ці процеси є нерозривними і мають розглядатися комплексно. Лише за таких умов людина може досягти найвищих показників (акме) у особистісному розвитку, професійній діяльності, найбільш повно реалізувати свій творчий потенціал.

Актуальність проблеми підготовки фахівців у системі неперервної освіти потребує подальшої розробки низки питань, а саме: визначення психологічних основ засвоєння знань дорослими у специфічних умовах діяльності; формування в них умінь і навичок; оновлення застарілих з часом знань; перебудова позиції особистості, її спрямованості й орієнтації.

1. Антонов В. М. *Інтелектуально-математичний менеджмент. Кіберакмеологічна концепція : монографія / Антонов Валерій Миколайович.* — К. : КНТ, 2007. — 528 с

2. Болтівець С. І. *Андрагогіка / С. І. Болтівець // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва].* — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 22.

3. Васьковская С. В. *Периодизация развития личности / С. В. Васьковская // Психология личности: словарь-справочник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко.* — К. : Рута, 2001. — С. 85—87.

4. Гончаренко С. У. *Дидактичні аспекти освіти дорослих / С. У. Гончаренко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр.* — К.—Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2009. — Вип. 1. — С. 66—71.

5. Деркач А. А. *Акмеология : учеб. пособ. / А. А. Деркач, В. Г. Зызыкин.* — СПб.: Питер, 2003. — 256 с.

6. Дьяченко М. И. *Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович.* — Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001. — 576 с.

7. *Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского.* — 2 изд., расш., испр. и доп. — Ростов н/Д : изд-во "Феникс", 1999. — 512 с.

Руденко Лариса Анатоліївна – канд. пед. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти АПН України (79008 м. Львів, вул. Кривоноса, 10, ЛНПЦ ПТО АПН України; тел. (032) 275-29-91).